

Hicret-i Nebî'nin Klasik Türk Şiirine Yansıması

Türkân Alvan*

Öz

Arapça kökenli olan *hicret* kelimesi; “göç etme”, “ayrılma”, “uzaklaşma” anlamına gelir. Hz. Peygamber’in hicreti 26 Safer Perşembe akşamı başlamış, 12 Rebi‘ül-evvel Cuma günü ikinci vakti sona ermişti. Hz. Peygamber’in ve Müslümanların Mekke’den Medine’ye hicreti; yapılan zulüm ve baskıların neticesinde davasından vazgeçiş ve yenilgi sonucu bir kaçış değil; aksine geri dönmek üzere kendi iradesiyle Allah için yapılan bir göçtür. Hz. Peygamber’in sünneti olan hicret, vatandan gurbete yolculuktur. Türk Edebiyatında hicretnâmeler yazılmışsa da hicret, genellikle manzum siyer-i nebîler içinde müstakil bir bölüm hâlinde işlenmiştir. Bu çalışmada, Hz. Muhammed’in Hicreti; Klasik Türk Şiirine yansıyan özellikleri ve mazmunlarıyla ele alınacaktır. Ayrıca şiiirlerden hareketle hicretin tarihi seyri incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Hicret, Mekke, Medine, Hz. Muhammed, klasik Türk şiiri

The Reflection of the Hicret-i Nebi in Classical Turkish Poetry

Abstract

“Hicret” which is originally an Arabic word means “emigration”, “migrate”, “leaving”. “Hicret” of. Muhammed (Peace be Upon Him) started on Thursday Evening, 26th of Safar and ended on Friday Late-Afternoon, 12th of Rabee Al-Awwal. The “Hicret” of Muhammed (Peace be Upon Him) and Muslims is not meant to give up the struggle due to cruelty and pressure, or leaving after defeat; but with their own will it is the emigration for Allah to return back. “Hicret” which is sunnah of Rasulullah is the journey from home to a foreign place. Although the “Hicret” was also written in “Hicretname”s in Turkish Literature, it has been written as a separate chapter in the Poems of Prophet’s Life mostly. In this study, the “Hicret” of Hz. Muhammed (Peace be Upon Him) will be addressed with its reflections and “mazmun” onto Classical Turkish Poem. Additionaly, with the help of poems, the journey of “Hicret” will be examined historically.

Keywords: Hicret, Mecca, Madina, Muhammed (Peace be Upon Him), Turkish Poetry

* Yrd. Doç. Dr., Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul/Türkiye, talvan@fsm.edu.tr

Giriş

Türk edebiyatında hicretnâmeler yazılmışsa da hicret, daha ziyade manzum siyer-i nebîlerde müstakil bir bölüm hâlinde işlenmiştir. Bunları hatırlamak gerekirse: XIV. yüzyılda Erzurumlu Mustafa Darîr'in (XIV. yy.) Arap tarihçisi İbn Hişam, Vâkîdî, Ebu'l-Hasan Bekrî'nin eserlerinden yararlanarak yazdığı *Siyer-i Nebî* tercümesi bilinen ilk siyerdur. Beş ciltlik, manzum-mensur karışık yazılan bu eserin üçüncü cildinde hicret bahsi bulunur. Yazıcıoğlu Mehmed'in (ö.1451) Arapça yazdığı *Megâribü'z-Zamân* adlı siyerini kardeşi Ahmed Bîcân'ın yardımıyla Türkçe'ye *Muhammediyye*¹ adıyla ettiği tercümenin II. bölümünde Hz. Peygamber'in hicretinden bahseden 123 beyitli bir mesnevi mevcuttur. Bu iki eser halk arasında çok sevilmiş ve sonraki yüzyıllarca yazılan pek çok siyere kaynaklık etmiştir.² Yine Anadolu'da yazılan ilk Türkçe mesnevi olan Ahmed Fakih'in (ö.1221) *Kitâbü Evsâfi Mesâcidi'ş-Şerife*³ adlı eserinde hicret bölümü vardır. Klasik Türk şiirinden günümüze Hz. Peygamber için yazılan na'fların ve mevlidnâmelerin içinde de birkaç beyitle de olsa hicretten bahsedilmiştir.⁴ İsmail Hakkî Bursevî'nin (ö.1725) *Ferâhü'r-Rûh* adlı *Muhammediyye* şerhindeki hicret bahsinde yazdığı şiirlerin tamamı ise neredeyse küçük bir hicretnâme oluşturacak niteliktedir.

Hicretnâmeler içinde Mesnevî mütercimi Süleyman Nahîfî'nin⁵ (ö.1739) *Hicretü'n-Nebî*⁶ adlı mesnevîsinin müstesna bir yeri vardır. Bilinen en uzun ve müstakil hicretnâme olan bu eser, nüsha farklarıyla ortalama 788 beyittir. Telif tarihi belli olmayan bu eserde; sebab-i telif ve hâtîme bölümleri olmamakla be-

- 1 *Muhammediyye*, Âmil Çelebioğlu'nun 1971 yılında hazırladığı kendi doktora tezinin konusudur. Bu çalışmada bazı okuma hataları ve vezin kusurları olduğundan Prof. Dr. Nihat Öztoprak tarafından eserin tenkitli neşri, yeniden yakın bir zamanda Dergah Yayınları arasında çıkacaktır. *Muhammediyye*'nin Yusuf adı bir müellifin yazdığı bilinmeyen bir şerhi vardır. İsmail Hakkî Bursevî ise bu eseri *Ferâhü'r-Rûh* adıyla şerh etmiştir. *Ferâhü'r-Rûh* üzerine iki tez çalışması yapılmıştır. (Bkz. Murat A. Karavelioğlu, *İsmail Hakkî Bursevî'nin Muhammediyye Şerhi: Ferâhü'r-Rûh*, c.I, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul ÜNV., 1999, VIII+757y; Muhammed Ali Eşmeli, *İsmail Hakkî Bursevî'nin Muhammediyye Şerhi: Ferâhü'r-Rûh*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ünv., 2005, IX+350y.)
- 2 Türk edebiyatında yazılan tercüme ve telif diğer siyer kitapları için bkz. Mustafa Uzun, "Türkçe Siyer Kitapları", *DİA*, c.37, İstanbul, 2009, s.324-326; Nihat Öztoprak, "Türk Edebiyatında Manzum Siyerler", *Uluslararası Mevlid Sempozyumu*, Diyanet Yay., Ankara, 2010, s.51-70.
- 3 Ahmed Fakih, *Kitâbü Evsâfi Mesâcidi'ş-Şerife*, haz. Hasibe Mazıoğlu, TDK, Ankara, 1974.
- 4 Emine Yeniterzi, *Divan Şiirinde Na'î*, Diyanet Yay., Ankara, 1993, s. 15-69; Süleyman Çelebi, *Mevlid*, haz. Faruk K. Timurtaş, MEB Yay., İstanbul, 1990, s.49; Fatih Köksal, *Mevlidnâme*, Diyanet Yay., Ankara, 2011.
- 5 Manzum Mesnevi tercümesiyle meşhur olan Süleyman Nahîfî'nin *Mevlidü'n-Nebî*, *Miraçü'n-Nebî*, *Zuhrü'l-Âhire* adlı eserleri de vardır.
- 6 Âmil Çelebioğlu, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*: "Süleyman Nahîfî'nin Hicretü'n-Nebî Adlı Mesnevîsi", MEB, İstanbul, 1998, s.263-315.

raber klasik mesnevi tertibine uygun biçimde besmele, hamdele, tevhid, hilye-i şerif ve na't, dua bölümleri bulunmaktadır. Eserin başında Hz. Peygamber'in doğumundan nübüvvetle müjdelenmesine kadar olan süreç kısa manzume şeklinde verilmiştir. 162. beyitten itibaren başlayan asıl hicret bölümünde Mekke'den ayrıldığı gece yaşananlar, Hz. Peygamber ve Hz. Ebu Bekir'in mağarayı teşrifleri, müşriklerin onları takibi, Süraka'nın başına gelenler, süt mucizesi, kutlu hicret yolcularının Medine'ye varışları anlatılmaktadır. Sade dille yazılan eser de söz sanatları ve şiirsel anlatımın tahkiye anlatımında ustalıklı kullanıldığı hemen fark edilir.

Son dönemde ise klasik Türk şiirinden ilham alan Necib Fâzıl'ın⁷ (1905-1983), Nuri Baş'ın⁸ (1930-2009) ve Erenköylü Muhammed Hikmet Tuzkaya'nın⁹ (d.1927) ve Mustafa Tahralı'nın¹⁰, Mustafa Necâti Bursalı'nın¹¹ (1941-2009) Mustafa Miyasoğlu'nun¹² (1946-2013) da Hz. Peygamber'in hicretinden bahseden şiirlerini de dikkate almak gerekir. Yine Goethe'nin *Doğu-Batı Dîvânı* adlı eseri *Hicret* (Hegire) adlı şiirle başlar. Bu şiirde Goethe, Hz. Peygamber'in hicretinden değil, kendinden bahseder. Ancak, *Muhammed'in Nağmesi* (Mahomets Gesang) adlı şiirinde hicretten fetihlere uzanan yolda İslamiyet'i anlatırken Goethe, Hz. Muhammed'i coşkunsu bir ırmak olarak sembolize etmiştir.¹³

Bu makale, esasen Hz. Muhammed'in (s.) Hicreti'nin tarih seyrini; klasik Türk şiirine yansıyan özellikleri ve mazmunları çerçevesinde aktarmayı hedeflemiştir. Ancak, Hicret konusu bir makaleye sığdırılmayacak kadar çok geniştir. Mesela, yalnızca Hz. Peygamber ay ilişkisi; Hz. Peygamber ve Sevr Mağarası; Hicret Yolculuğunda Hz. Ebu Bekir ve Hz. Peygamber ilişkisi; klasik Türk şiirinin Hicret'in anlamına dönük yorumları vs. ayrı ayrı makale yapılabilirdi. Bu çalışmada hedefimiz, Süleyman Nahifî'nin *Hicretü'n-Nebî*'sini esas alarak hicretin kronolojisini anlatırken konunun mazmun ve şiir değeri açısından en güzel şekilde anlatıldığı beyitleri takdire sunmaktadır.

7 Necip Fazıl Kısakürek, *Es-Selam*, Büyük Doğu Yay., İstanbul, 1997, s.70-75.

8 Ramazanoğlu Sami Efendi'nin halifelerinden merhum Nuri Baş'ın Hicret şiirleri düzenlenerek Neyzen M. Hakan Alvan tarafından Hüzzam makamında bestelenmiştir. Dinî Musîkî sahasında bilinen hicret konulu tek beste bu eserdir.

9 Muhammed Hikmet Tuzkaya, *Dîvân-ı Hikmet*, Zümrüt Vakfı, İstanbul, 2013, s.174-176.

10 Mustafa Tahralı, "Hicret", *Kadim Manânın Rüzgarıyla Şiirler*, Hülbe Yay., İstanbul, 2013, s.19-23.

11 Mustafa Necâti Bursalı, *Hicret*, Sur Yay., İstanbul, 1981, s. 6.

12 Mustafa Miyasoğlu, *Hicret Destanı*, İstanbul 1981, s. 47-52.

13 Goethe, *Doğu-Batı Dîvânı*, trc. Senai Özkan, Ötüken, İstanbul, 2010, s.111-115.

“Doğrusu, ben Rabbime muhâcirim.”
(Ankebut/26)

Arapça هجر masterından türetilen hicret kelimesi “göç etme”, “ayrılma”, “uzaklaşma” anlamına gelirken ıstilahî olarak “küfür diyarından, kötülüklerin olduğu yerden uzaklaşmak” demektir. Hz. Peygamber’in ve Müslümanlar’ın Mekke’den Medine’ye hicreti; yapılan zulüm ve baskıların neticesinde davasından vazgeçiş ve yenilgi sonucu bir kaçış değil,¹⁴ aksine geri dönmek üzere kendi iradesiyle Allah için yapılan bir göçtür. Bu nedenle Hüseyin Râcî Efendi’nin belirttiği gibi hicret utanılacak bir eylem değildir, Hz. Peygamber’in sünnet-i seniyyesindedir:

Gurbet ü hicret değil âr ümmete

Hicret anun sünnetidir millete (Hüseyin Râcî Efendi)¹⁵

Müslümanların önce Habeşistan’a, sonra topyekün Medine’ye hicretine sebep olarak müşriklerin aciz Müslümanlara uyguladığı baskı ve zulmün etkisi büyüktü. Hatta müşrikler, Müslümanların pey-der-pey Mekke’yi terk etmesini kendi başarıları addedip sevinmişlerdi. Ancak müşrikler, Peygamber Efendimizin Habeşistan’a, Taif’e ve en sonunda Medine’ye doğru uyguladığı hicret stratejisinin hikmetini göremedikleri için hicretin Mekke’nin fethiyle sonuçlanacağını çok geç anladılar.

Özellikle II. Akabe Biatı’nda Medineli Müslümanlar, Hz. Peygamber’i ve diğer Mekkeli Müslümanları şehirlerine davet etmiş, geldikleri takdirde canlarını, mallarını kendi ailelerini korur gibi koruyacaklarına ant içmişlerdi. Hz. Ömer gibi bazı ashabın kendilerine meydan okuyup Medine’ye alenen gitmesi¹⁶ yanında Müslümanların hemen hepsinin hicret etmesinden sonra müşrikler; Hz. Muhammed (sav.) yaşadıkça İslamiyet’in yayılmasını durduramayacaklarını anladılar ve Darü’n-Nedve’de yaptıkları gizli bir toplantıda Hz. Peygamber’i ortadan kaldırmaya karar verdiler. Rivayete göre Şeytan da Necidli bir şeyh olarak toplantıya katıldı ve tartışmalar sırasında öne sürülen Hz. Peygamber’in hapsedilmesi veya Mekke’den sürülmesi gibi fikirlerin yanlışlığı hakkında müşrikleri ikna etti. Toplantıda Ebu Cehil’in bütün kabilelerden birer kişinin seçilip Hz. Peygamber’in öldürülmesini

14 B. Carra de Vaux, “Hicret”, *İslam Ansiklopedisi*, c.5/1, MEB Yay., İstanbul, 1987, s.476. Bu nedenle Hz. Peygamber’in hicretinden bahsederken “Mekke’den kaçtı; mağaraya saklandı,” gibi ifadeler kullanılması edebe aykırıdır.

15 ö. 1902. (Orhan K. Tavukçu, “Ayrılığın Terennümü: Eski Türk Edebiyatında Firaknâmeler”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi: TALİD*, c. 5, sayı: 10, 2007, s.216.)

16 Hz. Ömer, Ka’be’yi açıktan tavaf edip iki rekat namaz kıldıktan sonra Medine’ye hicret edeceğini ilan etti. Kılıcını, yayını, mızrağını kuşandı: “Ben şimdi Medine’ye hicret ediyorum; anasını ağlatıp evladını yetim, karısını dul bırakmak isteyen varsa bana engel olsun.” diye müşriklere meydan okuyarak beraberindeki on üç kişiyle Mekke’den ayrıldı. Kimse ardına düşmeye cesaret edemedi. (Asım Köksal, *İslam Tarihi*, c.5-6, Şamil Kitabevi, İstanbul, 1987, s.130-131.)

savunan görüşü Şeytanın da tesiriyle kabul edildi. Bu şekilde olayın ileride kan davasına dönüşmesi engellenecekti.¹⁷ *Muhammediyye*'nin "Hicretü'n-Nebî" kısmında Darü'n-Nedve'deki toplantıda konuşulanlar ayrıntılarıyla anlatılmıştır:

*Gördüler anuñçün Kureyş Ensâr O'na ensâr olur
Mekrine fikr etti O'nun on iki kişi ittifâk*

(Kureyşlilerden on iki kişi, Medinelilerin Hz.Peygamber'i korumaya söz verdiğini duyunca O'na bir tuzak kurmaya karar verdiler.)

*Pes cümle Darü'n-Nedve'de cem oldular oturdular
Geldi Azâzil ol lâin gördü kim etmişler vifâk*

(Hepsi Darü'n-Nedve'de toplantı yapmak için oturunca lanetli şeytan onlara katıldı.)

*Dedi "Necid ehlindenim şeyhim duhûru görmüşem
Bunca umûru bilmüşem yoktur içimde hiç nifâk"*

(Şeytan: "Necidli bir şeyhim, O'nu nasıl kovacağımızı biliyorum. Her işten anlarım, içimde hiç kötülük yok." dedi.)

*Etti bu(n)lar pes meşveret söyledi Utbe evvelâ
Dedi kim: Ölmek hak durur katlanalım ere firâk*

(Kureyşliler istişare ederken Utbe "Muhammed ölümü hak etti, sabredelim de ölüm O'na erişsin." dedi.)

*Çün kim Muhammed fevt ola şerrinden olavuz emîn
Dedi kim İblîs: Öf sana fikrinde yoktur hiç revâk*

(Utbe "Muhammed ölürse bize zarar veremez." deyince şeytan "Öf sana, bu fikrin çok saçma" dedi.)

*Geldi Ebû Cehl ileri dedi "Kabâyil cem olup
Edelim O'na biz hücum bir gece cümle iştirâk*

*Tâ kim bilinmeye onu kim durur öldüren kişi
Sonra diyet isteseler virevüz olmaya sifâk*

(Ebu Cehil geldi, "Bütün kabilelerden birer kişi birleşip bir gece öldürmek için O'na saldırın. Böylece O'nu kimin öldürdüğü anlaşılmaz. Sonra kan parası isterlerse veririz, -kan dökülmez," dedi.)

17 Geniş bilgi için bkz. Köksal, a.g.e., s.141-145.

*İblîs eyitdi “İş budur fikr-i sahîh rey-i sevâb
Zirâ bu resme olmasa olmaz cihân O’ndan fikâk”* (Yazıcıoğlu Mehmed)

(Şeytan “İşte en doğru fikir bu. Bu şekilde öldürülmezse bu dünya O’ndan kurtulamaz,” dedi.)

Müşriklerin Dârü’n-Nedve’deki toplantıda kurdukları bu şeytanî suikast, Cebrâil (as.) vasıtasıyla Hz. Peygamber’e âyetle bildirildi. Bu ayette kurulan tuzağa doğrudan dikkat çekilmiş ve Allah’ın daima hile ve tuzak kuranlara en beter şekilde karşılık vereceği vurgulanmıştır:¹⁸

*Geldi hemân vahy ile Cibril ana
Verdi haber mekr-i adûdan Hüda
Hicret için eyledi âyet nüzûl19
Oldu nevâzende-i kalb-i Resûl* (S. Nahîfi)

Müslümanlar Medine’ye pey-der-pey hicret ettiğinde Mekke’de hapsedilen, hasta ve âciz olanlar hariç Hz. Peygamber, Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ali dışında kimse kalmamıştı. Hazret-i Ebu Bekir de Mekke’den hicret etmek niyetindeydi. Ancak Hz. Peygamber ona “*Acele etme; bakarsın Allah sana hicret için bir yoldaş veriverir!*” dediği için bekliyordu, ama iki dişi deve satın alıp hicret hazırlığına başlamıştı.²⁰ Sonunda Cebrail (as.) hicret müjdesiyle geldiğinde müşriklerin aldığı suikast kararını Hz. Peygamber’e haber verdi ve “*Yâ Muhammed, Bu akşam kendi yatağında yatma.*” dedi. Hz. Peygamber bu müjdeyi alır almaz, önce Hz. Ebu Bekir’e durumu bildirdi ve gece yarısı Medine’ye yola çıkmak için hazırlanmasını istedi. Hz. Aişe, babası Hz. Ebu Bekir’in Hz. Peygamber’e yoldaşı olacağı müjdesini alınca sevincinden ağladığını anlatmıştır.²¹

Hz. Peygamber daha sonra o sıralarda 22 yaşında bir delikanlı olan Hz. Ali’ye vaziyeti anlattı ve bu gece kendi yatağında yatmasını, ertesi gün de emanetleri sahiplerine teslim edip peşinden Medine’ye gelmesini buyurdu. O gece Hz. Ali, Hz. Peygamber’in yatağına girdi ve yeşil hırkasını üzerine örttü. Bu sırada suikast için toplanan cellat müşrikler gecenin üçte biri geçince Resulullah’ın evinin önünde sessizce toplanıp beklemeye başladı. Saldırıya niyetlendiklerinde evin içinde bir kadın sesi duyunca tereddüt edip sabaha kadar beklemeye karar verdiler. Zira aradaki akrabalık bağı yüzünden evde kadın varken

18 “*Ve kâfirler seni tutup bağlamaları veya öldürmeleri yahut seni (yurdundan) çıkarmaları için sana tuzak kuruyorlardı. Onlar (sana) tuzak kurarken Allah da (onlara) tuzak kuruyordu. Çünkü Allah, tuzak kuranların en iyisidir.*” (Enfal/30)

19 Nisa/89

20 Geniş bilgi için bkz. Mahmut Emin, *Kur’an’a Göre Hicret*, Özgü Yay., İstanbul, 2012, s.63-65.

21 Köksal, a.g.e., s.145-147.

eve gece yarısı içeri girmek büyük rezalet olacaktı. Gecenin karanlığı bitmeden Hz. Peygamber evinden çıkarken, hemen bir avuç toprak aldı ve Yâsin sure-sinden “*Onların önlerinden ve arkalarından birer set çektik de onları kapattık, artık göremezler! (9)*” ayetine kadar okuyup müşriklerin yüzüne doğru saçtı, aralarından geçip gitti:

*Ol pâdişah-ı mülk-i risâlet ki melâ'ik
Bâbında temennâ-yı kabûl-i hadem eyler*

*Bir kabza türâb atsa eger mülk-i adûyü
Kûhsâr- felek olsa dahi çâh-ı gam eyler* (Yenişehirli Avni,7/24,26)

(Hz. Muhammed (sav.), peygamberlik ülkesinin sultanıdır. O'nun kapısında her melekler hizmete hazır bekler. O'nun düşmanına attığı bir avuç toprak; değil düş-man ülkesini, feleğin dokuz katmanını bile ters çevirir, dert kuyusuna döndürür.)

Müşrikler Hz. Muhammed'in (sav.) gidişini kör olmuşçasına göremediler; O'nu yatağında uyuyor sanıyorlardı. Sabahleyin, öldürmek amacıyla eve girdik-lerinde yataktakinin Hz. Ali olduğunu gördüler, öfkeyle Hz. Ali'yi tartaklayıp bir süre hapsedtiler. Hz. Peygamber'i bulana yüz deve vadettiler. Mekke alt üst edil-di, ama bulamadılar. Müşriklerin ve şeytanın Hz. Peygamber'i beklerken daldığı gaflete rağmen, Habibullah'ın yatağında Hz. Ali huzur uykusuna dalmıştı. Hz. Ali o geceye dair sonradan “*Peygamberimizin yatağına yattığım geceki uykudan daha rahat bir gece geçirdiğimi hatırlamıyorum.*”²² demiştir. Muhammediyye'de müşriklerin ve Şeytan'ın gece evin önünde beklerken gaflet uykusuna daldıkları şöyle anlatılır:

*Geldi kuşattı pes Kureyş göz tuttular çıkmasına
İblîs arada baş olup ayag uzattı bed-fiâl*

*Hakk bunlara ol gecede uyku havâle eyledi
Hep uyudu İblîs dahi bilmediler kim n'oldu hâl*

*Çün hicret etti ikisi İblîs uyandı uykudan
Dedi Muhammed gitti hây etti bize sihr ile âl*

*Ömrümde uyku görmedim illâ bu gece uyudum
Pes sordular kim yâ Ali kancaru etti irtihâl* (Yazıcıoğlu Mehmed)

22 Eş-Şeyh es-Sunûsî el-Gazâlî, “Hicret”, Ter. Lütfi Şentürk, *Diyanet Dergisi*, c.9, sayı: 94-95, 1970, s.108.

(Kureyşliler, Hz.Peygamber'in evini gece kuşattı. Şeytan onlara önderlik edip kötü işlere ön ayak oldu. Ama Allah bunlara o gece öyle bir uyku verdi ki şeytan bile uykuya daldı, ne olduğunu anlayamadılar. Hz. Peygamber ve Hz. Ebu Bekir hicret ettikten sonra uyandılar. Şeytan "Eyvah, Muhammed bizi büyüledi, ömrümde böyle uyumamıştım." dedi. Yataktaki Hz. Ali'ye Hz. Peygamber'in ne-reye gittiğini sordular.)

Hız. Ali ise Hz. Peygamber'in emanetlerini sahiplerine iade ederek üç gün sonra Mekke'den hicret etti. Hicreti müteakip yapılan muâhat/kardeşlik sırasında Hz. Peygamber onu kendisine kardeş seçmiş, hicretin ikinci yılında da kızı Hz. Fâtıma'yla evlendirmiştir.

Şeyh Galib'in şu gazeli bize göre müşriklerin kurduğu tuzak gecesinde yaşananları anlatmaktadır. Hicret'in gerçekte vuslatla (Feth-i mübîn) sonuçlanacağı müjdesini sevgiliden alan iki dostun yolculuğunu hatırlatan bu şiirde (uyumaz, şütür, düzd, gece baskını, dâr, encüm, havf, kafiye, hicret, ceres vb.) Hicret'e dair çok mazmun vardır:

Müjde-i vuslat ile çeşm-i dil u cân uyumaz

Hâhiş-i îd ile etfâl-i sebek-h`ân uyumaz

(Vuslat müjdesi alan gönül ve canın göz bebeğine sevinçten uyku girmez. Zaten bayram sevinciyle de okul çocukları uyuyamaz." Beyitte Medine'ye kavuşma müjdesi alan Hz. Peygamber ve Hz. Ebu Bekir'in uykusuz geçirdiği o heyecanlı geceden bahsedildiği düşünülebilir.)

Dilde ger aşk ola akl eylemez anda karâr

Düzde zindân olur ol dâr ki mihmân uyumaz

(Gönül aşkın tesirine girmişse akıl orda duramaz. Nitekim misafirin konuk olduğu ev sahibini korumak için gece nöbet tutup uyumadığı ev, hırsıza zindan olur. Ya da aşk ile savaş meydanını bekleyenlere kuru aklın hırsızları gece baskını yapamaz.)

Sebk-i Hindî üslubuna uygun bu beyitte, tersine misafirin uykusuz ev sahibini beklediği bir ev klasik anlamlardaki tezatlarla bir örnektir. Sevr Mağarası'na müşrikler gelirken Hz. Ebu Bekir'in uykuya dalan Hz. Peygamber'e zarar gelmesin diye uykusuz başında beklemesine telmih yapılmıştır.

Sevr eden vaz '-ı şütür gurbesini bu felegin

Açılır dîdesi çün encüm-i rahşân uyumaz

(Bu feleğin sebep olduğu iyi kötü, garip işlerini -deve kervanı gibi- seyredenlerin şaşkınlıktan gözleri faltaşı gibi açılır. Parlak yıldızların bütün gece uyumadan aydınlık kalması da böyledir.)

*Gamzesin hançer-i hâbîde sanırsın ammâ
Uyudur fitneyi havf ile o fettân uyumaz*

(O sevgilinin yan bakışını uyuyor sanırsın. O fettan güzel fitneyi bile korku içinde uyutur, ama kendi uyumaz.)

*Dîdesi havf-i rakîb ile olup eşk-efşân
Su uyur düşman uyur haste-i hicrân uyumaz*

(Su uyur, düşman uyur. Ama rakibin sevgiliye göz koyacağı korkusuyla gözü yaşlı ayrılık hastasının; yani âşığın gözüne uyku girmez.)

Beyitte geçen *hicrân*, zâhiren ve bâtinen sevgiliden ayrı kalmaktır. *Rakîb*, tasavvufî istilahta dünya ve şeytan anlamına da gelir. Beyit, Hz. Ebu Bekir'in uykusuz bekleyişini hatırlatıyor. Beyitte *su* kelimesi, gerçek anlamı dışında *vakit*, *asker* anlamlarına da geldiği için tevriye yapılmıştır.

*Kaplamış zülfü husûf ârız olup ârızını
Kimdir eyâ bu şeb-i gamda perişân uyumaz*

(Sevgilinin yanağının, yüzünün nurunu; zülfünün karanlığı ay tutulması gibi kaplamış, örtmüş. Ey, bu dert gecesinde perişan olup uyumayan kimdir, hangi âşıktır?)

Bu beyit, Hz. Peygamber'in mübarek saçlarının ay yüzünü kaplamasından bahsediyor. Beyit, O'nu seyreden Hz. Ebu Bekir'in ağzından söylenmiş gibidir.

*Gâlibâ hicret eden kâfile-i râhatdır
Dil ki mânend-i ceres eyleyip efgân uyumaz* (Şeyh Galib, g.138)

(Ey Gâlib, galiba bu gece hicret edenler rahat, huzurlu bir kafiledir. Zira onların -Hz. Peygamber ve Hz. Ebu Bekir'in- kafilesini gönül çingirağı koruyor. Kafile ilerlerken o gönül çingirağı feryat edip ses çıkardıkça onlar rahatça tehlikeden uzak yolculuk edecekler.)

Yukarıdaki beyitte, Medinelilerin kutlu hicret yolcularını yürekleri ağzında, gözü yollarda bekleyişlerine telmih yapılmıştır.

Hz. Peygamber evinden ayrıldıktan sonra Hz. Ebu Bekir'in yanına gitti ve beraber yola koyuldular. Hz. Peygamber, anayurdundan ayrılırken, bir tepede durup Mekke için şöyle demişti:

*Durdu bir lahza, dönüp şehre, yakın bir tepede:
Mekke, ey kutlu şehir, Ka'be mükerrem belde!
Sevdiğimsin, seni vallahi mübârek bilirim,
Zorla halkın beni sevk etmese ayrılmaz idim.* (M. Tahralı)

Fahr-i Kainat Efendimiz sadece insanlara ve eşyaya şefkatli değildi. Siyer-i şerîfi dikkatli takip edilirse O'nun eşyaya, mekâna, hatta zamana olan hürmeti ve sevgisi kolayca fark edilir.²³ Bu açıdan bakınca, yüksek sesle bir tepeden kendisine veda edecek kadar bağlı olduğu Mekke'nin de O'na olan sevgisine ve hicranına şairler tercüman olmuştur:

Mâtem edüp kara giydi Ka'be Zemzem acıdı

Çünkü 'arz-ı iftirâk etdi Peygamber Ka'be'ye (Hayâlî Bey, g.360/36-4)

(Hz. Peygamber, veda edince Ka'be kederinden matem tutup karalar bağladı. Zemzem'in de üzüntüden suyu acıdı.)

Hicretinden berü gözden döküp eşk-i Zemzem

Ka'be'ye oldı siyeh câme-i mâtem mu'tâd (Nâbî, k.2/80)

(Hz. Peygamber'in hicret ettiği gündün beri Zemzem gözyaşlarını durmadan akıtır. Ka'be ise daima matem elbisesi olarak karalar bağlar.)

Ka'be'ye düştü elem-i hicreti

Oldu siyeh-pûş-ı gam-ı hasreti

Ka'be nola bağına taş bassa âh

Eyledi hicret O Nebiyy-i İlâh

Ka'be işitdi sefer-i Ahmed'i

Bağına bastı Haceru'l-Esved'i

Sûziş-i hicrânı virüp tâb u teb

Eyledi mizâb-ı zeri huşg-leb

Çıkdı o dürdâne-i bahr-i şeref

Sanki güher eyledi terk-i sadeğ

Düşdi derûn-ı Arafât'a gumûm

Eyledi her canibe hayret hüçûm (S. Nahîfî)

23 Hz. Peygamber'in zaman, mekân ve eşyayla olan ünsiyetine çok örnek verilebilir: Bir hadîs-i şerîfinde “*Allahu teala şöyle buyurdu: İnsanoğlu dehre (zamana) söverek beni gücendiriyor. Oysa dehr benim, iş benim elimdedir. Geceyi gündüze ben aktarırım.*” buyurmuştur. Yine, mes-citte yeni minber yapılıncâ artık kendine dayanıp hutbe vermeyeceği için ağlayan hurma kütü-ğü ve Uhud Savaşı kaybedilince “*Uhud bizi sever, biz de Uhud'u severiz.*” diye Uhud Dağı'na hitabı bunlar arasındadır.

(Ka'be'ye hicretin acısı düşünce hasretinden karalar giydi. "Ah, o Allah'ın Resulü bizi terk etti," deyip acısını dindirmek için Ka'be bağına taş diye Hacerü'l-Esved'i bastı. Ayrılık onu öyle yaktı ki susuzluğunu gidermek için Altınluk'a ağzını dayadı. Şeref denizi Mekke'den o eşsiz incinin -Dürr-i Yefîm- ayrılması, incinin yetiştiği sedefi terk edişine benzer. O gidince Arafat'ın yüreğine nice dert düştü, her tarafa hayret hücum etti.)

Sen nâz ederdün ehl-i niyaza Medîne-vâr

Ben Kâbe gibi çâk-ı giribân idüm sana (Hayâlî Bey, g.104/14-4)

(Ey sevgili, sen Medine gibi ibadet ehli dostlarını naz edip yanına çağırırken ben, hasretinle siyahlar giyen Ka'be gibi senin için perişan olup bağırimi deliyordum.)

Sevr Mağarası'nda

Hicretin kutlu yolcuları, gece bitmeden Sevr Dağı'ndaki mağaraya ulaştılar. Hz. Ebu Bekir her tehlikeden emin olmak için mağaranın içini temizleyip bütün delikleri kapatana dek Hz. Peygamber'i mağaraya sokmadı. Sonra Peygamber Efendimiz mağarayı teşrif etti:

Dedi Sıddîk: "Be-Hakk-ı Hüdâ

Yoluna ihlâs ile cânım fedâ

Nice zamândır bu mahall-i zalâm

Belki ola mesken-i cins-i hevâm

Ben edeyim ona mukaddem nuzûl

Sonra sa'âdetle sen eyle duhûl

Eylemesin nesne isâbet sana

Her ne olursa bana olsun bana

Cümle cihâtın edeyim cust u cû

Pâk edeyim her tarafın sû-be-sû"

(Sâdık dost Hz. Ebu Bekir dedi ki: "Yâ Resûlallah! Allah'ın hakkı için yoluna ihlasla canım feda olsun. Bu tehlikeli mağara böcek ve yılan ve yarasalarla dolu olmalı. Önce ben gireyim, temizleyeyim; sonra sen buyur. Sana bir şey olmasın; zarar varsa bana gelsin. Mağaranın her yerini kontrol edip temizleyeyim.")

*Besmele-gûyân o güzîn-i ricâl
Gâra nüzûl eyledi bî-infi 'âl*

*Dest-i şerîfiyle edüp iltimâs
Kande ki bir sukbe ederdî temâs*

*Çâk kılup câmesin eylerdi sed
Bir yana eylerdi dahi vaz '-ı yed...*

*Her ne kadar var ise sakb u şigâf
Cümlesini eyledi sed bî-güzâf...*

*Dedi: "Buyur ey şeh-i gerdûn vakar
Devlet-i teşrifine dilbeste gâr!" (S. Nahîfi)*

(O seçkin sahâbi besmele çekip korkmadan mağaraya girdi; mübarek eliyle yoklayarak gördüğü bütün delikleri elbisesinden parça koparıp tıkadı. "Ey feleğin sultanı! Teşrifinin devletine hazır seni bekleyen mağaraya buyur!")

Kutlu iki yolcu, daracık mağarada otururken Hz. Ebu Bekir bir deliği tıkmadığını fark etti ve gece boyunca ayağını o deliğe dayadı.²⁴ Resûl-i Ekrem sadık dostuna dayanıp uykuya dalmıştı. Bir süre sonra delikteki bir yılan tarafından ısırılan Hz. Ebu Bekir, gözlerinden yaş gelse de Resûl-i Ekrem uyanmasın diye ses çıkarmadı. Ancak Hz. Peygamber'i onun bir damla gözyaşı uyandırmıştı; mübarek tükrüğüyle yılanın soktuğu yeri sıvazladı ve Hz. Ebu Bekir iyileşti.²⁵ Şemseddin Sivâsî, yılanın dile gelip yıllardır beklediği Hz. Peygamber'i görmesine engel olduğu için Hz. Ebu Bekir'i ısırıldığını anlatır.²⁶ Bu hadise, sevgili uğruna her cefaya katlanmak, gerekirse yılan zehri içmek şeklinde şairlerimize ilham vermiştir:

*Aguı kıldı şeker ol Resûlullah meger
Vîr salâvât zenbûr-vâr derd ile yaş üstine (Yunus, 321/6)*

(Mademki o Resulullah zehiri şeker eyledi, sen de O'nun aşkının derdiyle gözyaşı döküp arı gibi²⁷ salavat getir.)

24 Köksal, a.g.e., s.156.

25 Molla Câmî, *Şevâhidü'n-Nübüvve*, Ter. Lamii Çelebi, Hakikat Kitabevi, 36.b., İstanbul, 2011, s.126; Ahmet Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiya*, c.I, haz. Mahir İz, Kültür Bakanlığı, Ankara 2000, s.119.

26 Şemseddin Sivâsî, *Hulefâ-yı Râşidin*, Bedir Yay., İstanbul, 2000, s.30-31.

27 Bazı şairlerde "örümcek/ankebût" kelimesi yerine "arı/zenbûr" da kullanılmıştır.

Dostı ger zehr-i mâr içse olur âb-ı hayât

Hasmı su içse döner elbette zehr-i mâra su (Fuzûlî, k.4/21)

(Hz. Ebu Bekir gibi Hz. Peygamber'e sadık dost olanlar, O'nun uğruna yılan zehiri içse de zehir ona can suyu olur. Hz. Peygamber'e düşman olanların ise içtiği su bile elbette yılan zehrine döner, ona zarar verir.)

Sensiz bana güzlârda her gülbün-i gonca

Bir mâr görünür deheninde ola zehri (Şeyhülislam Yahya, 415/2)

(Ey sevgili, sensiz bana gül bahçesindeki her gonca, ağzında zehir olan bir yılan gibi görünür.)

Gönlini ol yâre virenler cefâdan gam yimez

Zehri nûş etmek gerekdür lutf u ihsân isteyen (Elmalılı Ümmi Sinan, 127/6)

(O Sevgili'ye, yani Hz. Muhammed'e -sav.- gönül verenler hiçbir eziyete üzülmaz. O'nun lutfuna ve ihsanına erişebilmek için gerekirse zehir de içilir.)

Zehr-i mâr-ı halkadır gûyâ mey-i meclis dile

Sensiz ey meh sâgar-ı işret helâk eyler beni (Şeyh Galib, 364/5)

(Ey ay yüzlüm! Sensiz mecliste sunulan şarap gönlüme sanki beni öldüren zehirli zülfünün yılanının halkasıdır.)

Encümen-i Şuara şairlerinden Kâdirî-Enverî Pîri Osman Şems Efendi (1814-1893) ise bir gazelinde, Hz. Peygamber'e sadakatin alameti tıpkı Hz. Ebu Bekir gibi gönlünde belirince aklına Mekke'deki ünlü Sevr Mağarası'nın geldiğini söyler:

Sinem içre görünüp sıdk-ı Cenâb-ı nebevî

Mülk-i Batha'da olan gâr gelir hatırıma (Osman Şems, g.24/3)

Hicretin kutlu yolcuları içerdeyken mağaranın önünde bir çift güvercin yuva yaptı ve yumurtladı. Bir örümcek de mağaranın ağzına ağ ördü. Müşrikler, iz sürüp Sevr Mağarası'nın ağzına kadar gelmişlerdi; ayak sesleri ve konuşmaları içeriden duyuluyordu. Hz. Ebu Bekir, başını kaldırdığı zaman onların ayaklarını görmüş ve heyecanla, "Yâ Resûlallah, eğilip baksalar, bizi görecekler," deyince Hz. Peygamber, "Üzülme, Allah bizimledir, (Tevbe/40)" buyurdu. Biraz sonra Kureyşliler mağaranın içine bakmanın gereksiz olduğunu düşünerek bırakıp gittiler. Allah'ın yardımıyla örümcek ağı ve güvercin yuvası gibi iki zayıf nesne, müşriklerin kötülüğüne engel olan güçlü birer silah olmuştu:

*Anâkîb bâb-ı gâra çekdi
dîbâ perdesin fi'l-hâl*

*Kebüter beyzasıyla verdi
zîb-i lülü-i lâlâ (Keçecizâde
İzzet Molla)²⁸*

(Örümcekler, şimdi Sevr Mağarası'nın önüne süslü canfes kumaştan bir perde çekti. Güvercin de yumurtasıyla eşsiz inci ziyetini verdi.)

*Anâkîb perde-yi zünbûri
çekdi bâb-ı gâr üzre*

*N'ola görmezse çeşm-i
düşmene bir ağ idi gûyâ
(Sâbit)²⁹*

(Örümcekler ağlarını mağaranın ağzına perde gibi gerdi. Hakikati göremeyen düşman gözüne o sadece bir ağ, gibi görünmüşse buna şaşmamalı!)

Hem-demiyle olunca sâkin-i gâr

Perdesi oldı ankebûtî târ (Şeyhülislam İshak)

(Hz. Peygamber, dostu Hz. Ebu Bekir'le mağarada otururken örümcek ağları onların mahremine örtü oldu.)

Yetürdi silsile târ-ı hisâb-ı hicretine

Üzülmesin diyüben rişte-i sinîn ü şuhûr (Fuzûlî, k.3/13)

(Yüce Allah, habîbi Hz. Muhammed sav. çektiği sıkıntılara üzülmesin diye ayları ve yılları bir iplik gibi örüp hicret tarihine eriştirdi.)

Olupdur zât-ı bî-hemtâsı nûr-ı dîde-yi âlem

Aceb mi ankebûtî perde içre eylese me'vâ (Riyâzî)³⁰

28 Ahmed Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, Diyanet Yay., Ankara, 1993, s.294; Agah Sırrı Levend, *Divan Edebiyatı: Kelimeler ve Remizler; Mazmunlar ve Mefhumlar*, İstanbul, 1943, s.131.

29 Agah Sırrı Levend, *a.g.e.*, s.131; İskender Pala, *Dîvân Şiiri Sözlüğü*, Akçağ Yay., 1989, Ankara, s.228.

30 Mustafa Atila, *Nuût-ı Nebeviyye Mecmûası*, Yüksek Lisans Tezi, Dicle Ün., Diyarbakır, 2012, s.451.

(Hz. Peygamber'in eşsiz zâtı kainatın gözünün nurudur. Örümcek ağının perde olup mağarada O'nun nuru gizlemesine şaşmayın. Zira kainat O'nun nurunu saklayan bir perdedir, aslında.)

*Kebûter beyzâ ile hasmını def' etdi gâr üzre
Melek dîv-i racîmi necm ile tard eyledi gûyâ (Nâdirî)³¹*

(Güvercin beyaz yumurtasıyla Hz. Peygamber'in düşmanlarını uzaklaştırmayı başardı. Bu olay uzayda meleklerin şerrinden sığınılan cin ve şeytanları yıldızla kovalayışına benzedi.)

Süleyman Nahîfi'ye göre Cenab-ı Hakk kulunu korumak istersen zayıf eşyayı bile demirden bir kale gibi düşmana engel hâline getirir:

*Hıfz-ı Hüdâ bir kula oldukda yâr
Ez'âf-ı eşyâ olur âhen hisâr (S. Nahîfi)*

Sevr mağarası ağzına ördüğü ağla örümcek (ankebût) ve kurduğu yuva ile güvercin (kebûter) hicretin önemli iki sembolüdür. Öncelikle Mekke'de başlayıp hicret sırasında tamamladığı için³² Kur'an-ı Kerîm'deki Ankebût suresine sanki hicretin sembollerinden örümceğin adı verilmiş gibidir. Surenin muhtevasında Hz. Peygamber'e hicreti sırasında destek olan ifadeler vardır. Ayrıca, amellerinin boşa çıkacağı kastedilerek müşriklerin ve gayrimüslimlerin hâli örümceğin zayıf ağına benzetilmiş ve yakında müminlerin galip geleceği ima edilmiştir.³³ Halk arasında yaygın olan bir kanaate göre de örümceklerin yuvaları bozulup ağları temizlenebilir, fakat mağara ağzını kapatarak Hz. Peygamber'le müşrikler arasında set olduğu için öldürülmesi hoş görülmez.³⁴ Örümceğin zayıf görünen ama sağlam ve hassas ağı,³⁵ klasik Osmanlı mimarîsinde asırlardır kullanılan bir ölçü birimine de ilham vermiştir. *Târ-ı ankebût* (örümcek teli) diye bilinen bu arşının en küçük ölçü biriminin değeri 0,00126 cm. imiş.³⁶

Yine Sevr Mağarası önüne yuva kurduğu için manen makbul bir kuş olan güvercinlerin Hz. Muhammed'e (sav.) hürmeti ve sevgisinden ötürü Kabe'nin

31 Atıla, *a.g.e.*, s.444.

32 Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Ansiklopedisi*, Hürriyet Yay., İstanbul, 1990, s.38.

33 "Allah'tan başka dost edinenlerin hâli, kendine ev kuran örümcek gibidir. Halbuki evlerin en çürüğü elbette örümceğin evidir. Keşke bilselerdi!" (Ankebut/41) Surede ıstırapla imtihan olmayan imanın değersiz olduğu, Hz. Nuh, Hz. Lut, Hz. İshak, Hz. Yakub, Hz. Şuayb'in mücadeleleriyle örneklendirilirken Hz. İbrahim'in hicretindeki ifadesi de dikkat çekicidir: "Doğrusu, ben Rabbime hicret eden muhacirim." (Ankebut/26)

34 Mustafa Uzun, "Ankebut", *DİA*, c.3, İstanbul, 1991, s.214

35 Örümcek teli, aynı kalınlıktaki bir çelik telden 5 kat daha sağlamdır.

36 Alpay Özdural, "A Survey of Ottoman Arcitectural Metrology", *Muqarnas: An Annual on the Visual Culture of the Islamic World*, Edt. Gülru Necipoğlu, c.15, Brill, 1998, Netherlands, s.107.

üstünden uçmadığına, üzerine konmadığına inanılır. Nahîfî Sevr Mağarası'ndaki bu hizmetinden ötürü güvercinlerin Kabe'ye ait ve muhterem olduklarını ve avlanmasının haram olduğunu belirtir. Hz. Peygamber güvercin neslinin yok olması için dua etmiştir:

*Kim o kebûterler olup muhterem
Olmış idi asl-ı hamâm-ı Harem
Saydılar oldu bu yüzden harâm
Eylediler hizmet-i Fahrü'l-Enâm
Anlara hürmetle Resûl-i Hüdâ
Neslinün ibkâsına etdi duâ (S. Nahîfî)*

Tasavvufta gönül ve sır ulağı olan güvercin, ermişlerin ruhudur. Nitekim Hacı Bektaş Velî'ninki gibi velayetnâmesindeki "güvercin donuna" girme motifi bu inancın ürünüdür. Mevlid metinlerindeki hikâyelerden biri de güvercine aittir. Buna göre, bir gün bir güvercin Hz. Peygamber'e sığınır ve kendini kovalayan doğandan kurtarılmasını ister. Hz. Peygamber onu saklar. Doğan gelip avını, yani çocuklarının rızkını ister. Hz. Peygamber onun yerine koyun vermeyi teklif ederse de doğan razı olmaz. Bu sefer, Hz. Peygamber kendi etinden kesip vermeyi teklif edince doğan bunu kabul eder. Kesmek üzere bıçak getirilince doğan silkinip Cebraîl, güvercin de Mikâil olur, Hz. Peygamberin elini öpüp, onun şefaatinde denemek üzere Allah tarafından gönderildiklerini bildirirler.³⁷

Hz. Ebu Bekir'in, hicretteki o çetin yolculukta itimatı ve sadakati sarsılmadığından yüce Allah onu peygamberlikten sonra en yüce makâm olan siddîklık makamının en yücesine erişmiştir.³⁸ İbn Arabî'ye göre *siddîk* iki nur arasındaki yeşil bir nurdur. Bu nur vasıtasıyla haber verenin keremin nuruyla gayb perdesinin ardından getirdiği şeyin kendisi müşahede edilir.³⁹ Bu yüzden Hz. Ebu Bekir *yâr-ı gâr* (mağara dostu), *siddîk* (sadık dost) gibi lakaplarla anılır. Hz. Ebu Bekir'in hicret sırasında mağarada Habîbullah'a yakınlığı Kur'an-ı Kerîm'de şöyle anlatılır: "Eğer siz o Hak Elçisi'ne yardım etmezseniz, iyi bilin ki, Allah ona yardım etmişti: Hani o iki kişiden biri olduğu halde, inkâr edenler kendisini (Mekke'den) çıkardıkları sırada, ikisi mağarada iken arkadaşına: Üzülme, Allah bizimle beraberdir, diyordu. Allah onun üzerine huzur ve güven duygusunu indirdi." (Tevbe/40)

37 Geniş bilgi için bkz. http://kutuphane.ksu.edu.tr/e-tez/sbe/T00657/kubra_eskigun_tez.pdf

38 Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, çev. Ekrem Demirli, İz Yay., İstanbul, 2004, s.328.

39 İbn Arabî, *Fütühât-ı Mekkiyye*, c. 6, Litera Yay., İstanbul, 2006, s.364.

Hiz. Peygamber'in hicreti, edebiyatımıza mecazen yakın dostlukları ifade için *yâr-ı gâr* kelimesini hediye etmiştir.⁴⁰ Hiz. Ebu Bekir, Sevr'de yaptığı fedakârlıklarla gerçek dostluğun sembolü olarak zengin mazmunlarda kullanılırken (Tevbe/40) ayetindeki *لَا تُخَزَنُ* “Üzülme” ve *ثَانِيِ اثْنَيْنِ* “o iki kişinin ikincisi” lafza-yı celîleleri pek çok beyitte iktibas ve telmih edilmiştir:

*Bir velidir ki ve “lâ tahzen” ona oldu hitâb
Nass-ı Kur’ân ile makbûl-i Hüdâ’dır Sıddîk (Şeyh Galib, k.2/4)*

(Hiz. Ebu Bekir öyle bir velidir ki “Üzülme” ayeti onun için vahyoldu. O Sıddık’tır, Kur’ân ayetiyle Allah katında makbul kul olduğu belgelenmiştir.)

*Sânî-yi isneyn-i Muhammed dedi Hallâk-ı azîm
İz hümâ kavlini seyr et ne hümâdır Sıddîk (Şeyh Galib, k.2/2)*

(“Yüce Yaratan, Hiz. Ebubekir’e Hiz. Muhammed’in sav. yanındaki, dedi. “O iki kişinin ikincisi” ayetine bak da sadık dost olan Hiz. Ebu Bekir’in ne yüce bir devlet kuşu olduğunu anla!” Beyitte hümâ kelimesi tevriyeli olarak kullanılmıştır.)

*Gâr-ı gurbetde ma’iyyet şerefin hâsıl edip
Sânî-yi isneyn idi o safâya mahrem (Vechî)⁴¹*

(Gurbet mağarasında iki kişiden biri, diye ayetle şerefi methedilen Hiz. Ebu Bekir o safâya mahrem oldu.)

*Yâr-ı gârın olmagın Sıddîk-i hâlis-i i’tikâd
Eyledi Hakk anı cümle evliyânun mihteri (İydî/Abdî)⁴²*

(Hiz. Ebu Bekir mağaradaki güvenilir dost olduğunu halis sadakatıyla gösterdi. Bu yüzden Cenâb-ı Hakk onu bütün evliyanın en büyüğü eyledi.)

*Husûsen ol velîyyü’l-ahd ü yâr-ı gâr u Sıddîk’un
Ki pîşîn ol durur feth eyleyen bâb-ı tevellâyı
Tahammül etmeyip bâr-ı belâyı derd-i hicrâna
Rikâb-ı hicrete etdi ser ü câniyla hem-pâyı (Sâkıb Dede, k.6/46-47)*

40 Mevlana, Şems-i Tebrizî’ye duyduğu muhabbeti “*Ey Şems, hep gönümün içindesin. Gece gündüz en yakınım ve yâr-ı gârımsın.*” diye ifade etmiştir. Yine Şeyh Galib, hem müridi hem en yakın dostu olan Esrar Dede’nin vefâtına yazdığı mersiyede ondan “*Hakkâ tamâm âşık idi yâr-ı gâr idi*” diye bahsetmiştir. (Mustafa Uzun, “Yâr-ı Gâr”, *DİA*, c.43, İstanbul, 2013, s.324.)

41 Emine Yeniterzi, *Divan Şiirinde Na’î*, Diyanet Yay., Ankara, 1993, s.103.

42 Atıla, a.g.e., s.234.

(Özellikle, sözünde sadık ve güvenilir dost olduğu için Hz. Ebu Bekir, dostluk kapısını fethedenlerin önderidir. Hz. Peygamber'in ayrılık derdine, belâların yükü altına girmesine dayanamadı ve yoldaşının hicreti huzurunda canla başla hizmet etti.)

Zerre gelmez çeşmüme mihr-i cihân-tâb olsa ger
Eyleyelden aşkını sînem içinde yâr-ı gâr (Sahhaf Rüşdî, k.3/47)

(Ey sevgilim, aşkını yüreğimde mağara dostu kıldığımdan beri dünyayı aydınlatan güneşin bile gözüme değmez, benim için kıymeti yok.)

Olamaz erbâb-ı fakra ehl- i dünyâ hem-nişîn
Mustafa 'ya oldı mı bû-Cehl-i câhil yâr-ı gâr (Hayretî, k.9/38)

(Dünyaperestlerle kendini Allah'a adayan fakr ehli bir araya gelemmez. Nitekim Hz. Peygamber'e cahil Ebu Cehil değil, Hz. Ebu Bekir güvenilir dost olmuştur.)

Hazret-i Sıddîk-ı ekberdir imâm-ı evliyâ
Kâmilinin ekmeli hem yâr-ı gâr-ı Mustafâ (Âdile Sultan, n.23/1)

(Hz. Ebu Bekir en sadık dosttur, evliyanın imamı, önderidir. O insan-ı kâmil olanların en mükemmelidir, Hz. Peygamber'in mağara dostudur.)

Hızlı bir süvari olan Süraka b.Malik 100 deve vaadine kavuşmak için onlara yetiştirdi; iki-üç mızrak kadar yakınlarına geldiğinde ise atı kuma saplandı. Bu mucize karşısında şaşkın bir halde Hz. Peygamber'in Allah tarafından korunduğuna inandı, onlara yardım etmeye karar verdi ve Kureyşlileri farklı yerlere yönlendirdi. Hz. Peygamber'in ileride Mekke'yi fethedeceğini hisseden Süraka

43 Müşrik olmasına rağmen Hz. Peygamber'in kendilerine bu şahsı seçmesi hicretten on yıl sonra inen "Emaneti ehline veriniz.(Nisa/58)" ayetindeki hikmetin güzel bir örneğidir. Zira her işin selameti için ehil kişiyi seçmek din kardeşliğinin de önünde gelir. (Ömer Tuğrul İnançer, *Muhabet Peygamberi*, Sufi Yay., İstanbul, 2010, s.49-50)

44 Köksal, *a.g.e.*, s.171-174.

45 Köksal, *a.g.e.*, s.175; Ahmed Cevdet Paşa, *a.g.e.*, s.119-121

O'ndan bir emannâme almıştır. Aralarında geçen konuşmada Hz. Peygamber, Süraka'ya ileride İran'ın fethinde bulunacağını müjdelemiştir. Gerçekten hicretten 8 yıl sonra Müslüman olan Süraka daha sonra İran'ın fethinde bulunmuş, Halife Hz. Ömer tarafından Kisra'nın kaftanı, tacı ve mücevherleriyle ödüllendirilmişti.⁴⁶ Süleyman Nahifî *Hicretnâme*'de ve Yazıcıoğlu *Muhammediyye*'de bu olaylara detaylarıyla değinmiştir.

Hicretin kutlu yolcularının son durağı Medine'ye 3 km. uzaklıktaki Kuba köyüydü,⁴⁷ burada Hz. Ali'yle buluştular. Kuba'da Hasan b. Sabit, Hz. Peygamber'e bir methiye sundu.⁴⁸ Kuba Mescidi inşaatında bizzat çalışan Hz. Peygamber, daha sonra Mescid-i Cuma'da kılınan –bazı rivayetlere göre– ilk Cuma namazı sonrası ilk hutbesini okudu ve yanındakilerle Medine'ye yöneldi.

Medine'ye Varış

Hicretin kutlu yolcularının gelişi Medine'de duyulmuştu. Bu yüzden Medineliler, onları karşılamak üzere her sabah şehir dışına çıkıp bekliyordular. 12 Rebiyülevvel 622 günü yine öğleye kadar beklemişler, sıcak bastırınca ümitlerini kesip dönmüşlerdi. Bu esnâda bir iş için evinin yüksek kulesinden etrafı seyreden bir Yahudi, beyazlar giyinmiş bir kafilenin uzaktan gelmekte olduğunu gördü ve yüksek sesle, “İşte yolunu beklediğiniz geliyor!” diye haykırdı. Medineliler bir bayram sevinci içinde yollara döküldüler; Ensar ve Muhacir birlikte Hz. Peygamber'i karşılarken şu şarkıyı söylediler:

*Tale 'a 'l-Bedru aleyna min seniyyati 'l-Veda '
 Vecebe 'ş-şükürü 'aleyna ma-de 'a li 'llahi da '
 Eyyuhe 'l-meb 'usu fina ci 'te bi 'l-emri 'l-muta '
 Ci 'te şerrafte 'l-Medine merhâben ya Hayra da '49*

*“Veda yokuşundan Dolunay doğdu üzerimize!
 Allah'a çağırın Elçimiz var diye, şükür vâcibdir bize.
 Ey hak olarak bize gönderilen Peygamber!
 İtaat etmemiz gereken bir emirle geldin bize.
 Sen gelince şereflendi Medine,
 Merhaba! Ey Hakka çağırın, merhaba!”*

46 Köksal, *a.g.e.*, s.177-186. Ahmed Cevdet Paşa, *a.g.e.*, s.121-122; Yavuz Ünal, “Süraka b. Mâlik”, *DİA*, c.38, İstanbul, 2010, s.161.

47 Köksal, *a.g.e.*, s.191.

48 Ahmed Cevdet Paşa, *a.g.e.*, s.124-125

49 İbn Kesîr, *Sîretü 'n-Nebeviyye*, Beyrut 1976, II, 269.

Bu coşkulu şarkıda, Hz. Peygamber'e *Bedir* (dolunay) diye hitap edilmesi tesadüf değildir. Dolunay hicretin en önemli sembolüdür. Zira Hz. Peygamber'in hicreti bitince ayın on dördüne sadece iki gün kalmıştı. Pehlevî lügatinde şehir ve Medine'ye *mâh* (ay) denmesi⁵⁰ zaman ve mekân bilinciyle Medine'nin önemine de işaret etmektedir. Kaynaklarda Hz. Peygamber'in mübarek yüzünün ayın on dördünden daha parlak olduğu anlatılır.⁵¹ Kâinata her şey O'nun nurundan meydana gelmiştir.⁵² Yüce Allah'ın ve Hz. Peygamber'in eşsiz isimlerinden olan ve Tâhâ suresindeki ilk ayet ط 'nın ebced değeri 14'tür. Bundan sonra yazılan na'atlarda Hz. Muhammed'in (sav.) eşsiz güzellikteki alını (*cebîn*), yüzü ve yanakları (*ruh/ruhsâr*) daima ayın on dördü olan *bedr*, *mâh*, *mehtâb* olarak adlandırılacaktır. Ay, ışığını Güneş'ten alır. Bundan hareketle tasavvuf düşüncesinde ekmel-i kâmilân olan Hz. Peygamber'in yüzü varlık aynasıdır, yani Hz. Allah'ın esma ve sıfatlarının en güzel tecellî yeridir. O'nu seyreden Allah'ı idrak eder.⁵³

"Medine halkı Hicret'in Kutlu Yolcuları'nı karşıyorlar."

İslam dünyasının kullandığı hicri takvimde ay yılı (kamerî takvim) esastır.⁵⁴ Hicretten 17 yıl sonra Hz. Ömer'in hilafeti zamanında, Hz. Ali'nin teklifiyle Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Mekke'den Medine'ye göç ettiği 622 yılı oy birliğiyle takvim başlangıcı kabul edilmiştir. Hz. Peygamber'in hicreti 26 Safer Perşembe akşamı başlamış, 12 Rebiyyülevvel Cuma günü ikinci vakti sona ermişti. Ancak hicrî yılbaşı Safer değil, Muharrem ayıdır.⁵⁵ Kamerî yılda ayların başlan-

50 Mütercim Âsım Efendi, *Burhan-ı Katı Tercümesi*, Ankara, 2000.

51 *Şevâhidü'n-Nübüvve*, s.252.

52 Bkz. Cemaeddin Mahmud Hulvî, *Câm-ı Dil-nivâz: Gülşen-i Râz Şerhi*, haz. Said Okumuş, İnsan Yay., İstanbul, 2012.

53 *Ferahu'r-Rûh*, s.176.

54 Buna göre bir yıl, Ay'ın, Dünya etrafında on iki defa dönmesiyle bir yıl meydana gelir. 354,355 gün olan Ay yılı ile şimdi kullandığımız güneş yılı arasında ortalama 11 gün fark vardır.

55 Bu konuda maalesef Hicret Muharrem ayında başlamış gibi yanlış bir kanı oluşmuştur. Her yıl cami hutbelerinde halka Muharrem'in 1'inde Hicri Yılbaşı'dan bahsederken bu yanlış bilgi verilmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bu yanlışlığın düzeltilmesine vesile olmasını temenni ediyoruz.

gıcı hilalin görünmesine (*ruyet-i hilâl*) bağlıdır. Eski astrolojide her gezegenin 1000-7000 yıllık bir devri vardır. Hz. Peygamber Ay devrinde zuhur ettiği için İslam kültüründe bu devre *devr-i kamerî*, *devr-i Muhammedî* denir.⁵⁶ İsmail Hakkı Bursevî'ye göre Resûlullah'ın Mirac yolculuğunda ulvî makâmlardan olan ay feleğinde önce Hz. Âdem'e rastlaması, çok yakında Hz. Âdem'in inişine benzeyen hicret hâdisesinin vukû bulacağına işâretti. Çünkü Mirac, Hicret'ten bir sene evvel, Mekke'de vâkî olmuştur.⁵⁷

Hatemü'l-enbiya olan Hz. Peygamber devri olan *devr-i kamerî*, kıyamete dek süreceği için âhir zaman fitneleri bu devirde zuhur edecektir. Klasik Türk şiirinde sevgilinin yüzü ve yanağı da yuvarlak ve parlak olması sebebiyle genellikle dolunaya (*meh-rû/ruh*, *kamer*, *mâh*, *mehtâb*), kaşı da yarım aya (*hilâl*) benzetilir, onda ilâhî cezbe vardır, Hz. Peygamber'in nûru görünür. Bu devirde fitnenin artması sevgilinin âşıkları birbirine düşürmesi şeklinde olumlu manâda kullanılmıştır.⁵⁸ Küfrün karanlığıyla kararan kalpleri ise ancak Hz. Muhammed'in hidayet nuru saçan yüzü aydınlatacaktır:

Çeşmüñ riyâzetiyle hilâl idi gerçi kim

Burc-ı hevâda tal'atun olmuşdı bedr-i tâm (Behiştî/n.2/14)

(Yâ Resûlallah, yüzünün güzelliğine benzeme hevesinin burcunda ay dolunay olmuştu, lakin mübarek gözünün hürmetine bu kez ay riyazetle oruç tuttu da hilâl oldu.)

Derûn-ı tîrede nûr-ı cemâlün eylesin işrâk

Ki mâh-ı tal'atun bedr-i dücâdır yâ Resûlallah (Yahya Nazîm, g.172)⁵⁹

(Yâ Resûlallah, Karanlık gönlümü yüzünün nuru aydınlatsın. Zira senin ay yüzünün güzelliği geceyi aydınlatan dolunaydır.)

Sadr-i cemî-i mürselîn sensin yâ Resûlallah

Bedr-i eflâk-i yakîn sensin yâ Resulallah (Hüdâyî, 8/1)

(Bütün peygamberlerin yüreği, önderi sensin, yâ Resûlallah. Şüphesiz bütün feleklerin dolunayı da sensin yâ Resûlallah!)

Bedr idemez yüzün ile da'va

Ki bilür da'vaya gerek ma'na (Ahmedî, 643/1)

56 Amil Çelebioğlu, "Ay", *DİA*, c.4, İstanbul, 1991, s.188.

57 Nuran Döner, *Tasavvuf Kültüründe Hazret-i Peygamber Tasavvuru*, Doktora Tezi, Uludağ Üniv., Bursa, 2007, s.219.

58 Cemal Kurnaz, *Hayâlî Bey Dîvânının Tahlili*, MEB, İstanbul, 1996, s.249, 252,253.

59 Yeniterzi, *a.g.e.*,s.228.

(Yâ Resûlallah, dolunay yüzünün dolunayına benzemeyi iddia edemez. Zira davasına ispat edecek bir manâsı olması gerektiğini bilir.)

Kapuna gelür seher gün tâ ala senden sebak

Bedr iken itdün işâret aya oldu iki şakk (Muhibbî, g.1393/1)

(Güneş seher vakti kapına gelir, senden ders alıncaya dek bekler. Kendin dolunay olduğun hâlde bir işaretinle ayı ikiye böldün.)

Hız. Peygamber'in mübarek yüzünü metheden bazı şiirlerde ise güneş ve dolunay birlikte anılır. Hız. Peygamber'in Güneş'e benzetilmesinden maksat nûr-ı Muhammediyye'dir; Dolunay'a teşbihi ise O'nun beşerî yönüdür. Güneşe doğrudan bakılamazken Ay'a bakılabilir, zira Ay ışığını Güneş'ten alır. İşte şiirlerde hem nûr-ı Muhammediyye (bâtın) hem de Hız. Muhammed'in (sav.) beşerî yönünü (zâhir) birlikte anmak maksadıyla güneş ve ay birlikte zikredilmiştir. Güneş de ay da nurunu O'ndan alır, O baştan aşağı nûr olduğu için toprağa gölgesi düşmemiştir. Mevlid metinlerinde bu hakikate değinilmiştir.⁶⁰

Şem-i ruhsârı dönerdi mâha

İki kandil idi arşullâha (Hakanî)

(Hız. Peygamber'in yüzünün güneşi aya dönerdi. O Allah'ın arşında yanan iki kandildir.)

Ey cemâli gün yüzi bedr-i münîr

Ey kamu düşmüşlere sen dest-gîr (Süleyman Çelebi, 99)

(Ey cemâli güneş, yüzü parlak dolunay! Ey bütün düşkünlerin elinden tutan Peygamber!)

Ger Muhammed olmasa idi yâr

Olmaz idi ay u gün ü leyl ü nehâr (Süleyman Çelebi,75)

(Eğer Hız. Muhammed sav. olmasaydı, ay da güneş de gece ve gündüz de olmayacaktı.)

Yûsufi gerçi görenler ellerini kesdiler

Gün yüzün gördi senün şakk oldu bedrün ayası (Zâtî)⁶¹

(Hız.Yusuf'un güzelliğini as. görenler gerçi hayranlıkla ellerini kestiler. Yâ Resûlallah, senin güneş yüzünü görünce dolunayın eli kesildi.)

60 Hüseyin Vassaf, *Gülzâr-ı Aşk: Mevlid Şerhi*, haz. Mustafa Tatçı, Musa Yılmaz, Kaplan Üstüner, Dergah Yay, İstanbul, 2006, s. 317, 412, 417.

61 Atıla, *a.g.e.*, s.106.

Bu beyitte Hz. Peygamber'in Ay'ı ikiye bölme mucizesine telmihte bulunulurken güneş doğunca Ay'ın görünmez olması hadisesi hüsn-i ta'lîl yoluyla, Hz. Peygamber'in güzelliğine dayanamayan birinin elini kesmesi olarak yorumlanmıştır.

Bağlansa emrine n'ola şems ü kamer kemer

Nûrunla buldu neşv ü nemâ iki hod-nümâ (Şeyhî, k.5/24)

(Yâ Resûlallah, ay ve güneş emrine âmâde bekler. Her ikisinin de senin nurunla var oluşuna şaşmamalı!)

Hilafeti temsil eden Osmanlı sultanlarına sunulan kasidelerde padişahların güneş (*hurşîd, gün, mihr*) veya dolunay (*mâh, bedr*) olarak methedilmesinin nedeni de Hz. Peygamber'in emaneti olan imamlik makamında bulunmaları yüzündendir. Nitekim Osmanlı hanedanının bir mensubu olan şair Âdile Sultan da bir şiirinde padişahların ümmet-i Muhammed'e sadakatle hizmet maksadıyla çalıştığından bahseder.⁶²

Hicretten önce Yesrib, yani "ayıplanmış, (*taşra*)" ismiyle meşhur olan Medine, hicretten sonra Hz. Peygamber'in nurlu şehri (*Medîne-i Münevvere*) oldu.⁶³ Medine'ye Yesrib denmesinden rahatsız olan Hz. Peygamber, Medine'ye "kir tutmayan, temiz, pak, güzel kokulu, hoş" anlamında *Taybe* de demiştir.

İsmail Hakkı Bursevî'nin anlattığına göre Nûh Tûfânı'nda Kâbe'nin bulunduğu yerden gelen toprak Medine'ye yerleşmiştir; Hz. Muhammed'in (sav.) mübarek kabri bu toprakla karışıktır. Bu yüzden aslında o, Mekke toprağındandır.⁶⁴ Hatta Mekke ve Medine cem olmuştur, hicrandan vuslata; garîblikten karîbe, yani yakınlaşmaya işaretler.

Hz. Peygamber, Medine'ye geldikten sonra, kurbîyyetin ve uhuvvetin yayılması için buraya göç eden Mekkeli müminlerle (*muhâcir*), onlara ev sahipliği yapan Medinelî müminleri (*ensâr*) birer birer kardeş ilan etti. Muhâcir ve ensâr kelimeleri yüzyıllar sonra da kardeşliği vurgulamak için ev sahibi ve misafir anlamında şiirlerde kullanılan birer mazmun olmuştur. Mesela, Fuzulî Bağdat Valisi Ayas Paşa için yazdığı kasidede paşanın, ikbal ve saadetini sağlamakta padişaha sadık olduğunu, halka siyasetinde de muhacir ve ensar hukukuna riayet ettiğini şöyle anlatıyor:

Sadâkatinde sebât-i sa'adet ü ikbâl

Siyâsetinde sevâb-i Muhacir ü Ensâr (Fuzûlî, k.27/18)

62 Hikmet Özdemir, *Âdile Sultan Dîvânı*, Kültür Bak. Yay., Ankara, 1996, s.472-473.

63 İbnü'l-Arabî, Abdülkerîm Cîlî, *Seferler*, çev. Muhammed Bedirhan, Nefes, İstanbul, 2009, s.iii

64 Döner, a.g.e.'den naklen: Bursevî, Tefsîr, V, 211; *Rûhu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'an*, trc. Hasan Kâmil Yılmaz v.d., İstanbul, 2005-2007, I-IX, Arapça, İst. 1330, I-X

Hız. Peygamber Medîne’de İslam devleti kurma yolunda attığı her adım, kendi döneminden itibaren, tâ XIX. yüzyıla kadar dünyanın örnek alacağı İslam medeniyetinin habercisiydi. Buna göre dünyada medeniyetin gerektirdiği şekilde yaşayan her medenî insan aslen Medinelidir:

Olalı şehir-i Medîne vatani

Oldı bi ‘t-tabî her insân medenî (Atâyî)⁶⁵

Hicretin Mutasavvıf Dîvân Şairlerine Etkisi

Hız. Peygamber’in hicreti tasavvuf kültüründe oldukça önemli bir yere sahiptir. Celvetî şeyhi İsmail Hakkı Bursevî, Hız. Muhammed’in (sav.) Mekkedden Medineye hicretin ayrılık değil, Hakk’a vuslat olduğunu söyler. Hicret O’nun zatından sıfatlarına tenezzül ve fenâdan bekâya tehavvüldür. Yoksa Ka’be’den ayrılan Hız. Peygamber Allah’ın vuslat dairesinden (harem) çıkmamıştır. Mekke’de vahdet denizinde Allah’la cemiyet sırrına erdikten sonra Hız. Peygamber, insanları irşad için fark sahiline, yani bekayı temsil eden Medine’ye gelmiştir.⁶⁶

Tasavvufî bir mazmun olarak hicrette, Hız. Peygamber ile Hız. Ebu Bekir’in ilişkisi müşid-mürîd ilişkisinin sembolüdür. Nitekim, Evliya Çelebi’ye göre hicretin ikinci yılında Hız. Ebu Bekir, Hız. Peygamber’den derviş çeyizi kuşanıp biat almış ve Nakşibendiyye tarikatının silsile başı imamı olmuştur. Sonra Hız. Ali biat alarak Halvetiyye tarikatının imamı olmuştur.⁶⁷

Tasavvufta, müşidin manevî terbiyesine giren derviş (*sâlik*), kötü huy ve sıfatlardan ayrılıp iyi huy ve sıfatlar yurduna gider, yani ahlakını güzelleştirir. Seyr ü sulukta nefesten kalbe, kalpten sırra, sırdan ruha, ruhtan Hakk’a hicret eder. Nefes islam, kalp iman, sır marifet, ruh tevhid menzildir.⁶⁸ Hicret anlamında kullanılan *sefer* ile kalbin zikrederek Allah’a yönelmesi kastedilir. Sefer dört türdür: *Seferü ‘l-evvel*: Adet ve alışkanlıkları bırakarak insanın taşkınlığı ve takvası ilham edilen nefsin zahirinden tek varlığın zuhur ettiği makama yönelmesidir. *Seferü ‘s-sânî*: Her türlü engeli kaldırarak ve her ilgiyi kopararak insanın varlığın zahirinden batınına yönelmesidir. *Seferü ‘s-sâlis*: İç ve dışta sınırlanmaktan zâhirlilik ve batınlık ve evvelik ve âhirliliği birleştiren cemü’l-cem mertebesine yöneliştir. *Seferü ‘r-râbi*: Cemü’l-cem mertebesinden kemâl makamı olan kab-ı kavseyn makamından ev edna (daha da yakın) makamına yönelmektir.⁶⁹

65 Atila, *a.g.e.*, s.223.

66 *Ferahu ‘r-Rüh*, 158,150,162.

67 Evliya Çelebi, *Seyahatname*, c.1, haz. Robert Dankoff, S.Ali Kahraman, Yücel Dağlı, YKY, İstanbul, 2006, s.238.

68 Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yay., İstanbul, 1991, s.240-241.

69 Abdürrezzak Kaşani, *Tasavvuf Sözlüğü*, İz Yay., İstanbul, 2004, s.301-302.

*Yâ Rabb bize ihsân et vuslat yolunu göster
Sûretde koma cân et uzlet yolunu göster
Nefsimi hevâdan kes kalbimi riyâdan kes
Meylimi sivâdan kes halvet yolunu göster* (Niyâzî-i Mısrî, 51/1, 3)

(Yâ Rabb, bize sana kavuşma yolunu ihsanıyla göster. Bizi şekil ve madde bağından kurtar, can et! Halktan uzak durma yolunu göster.)

Buna göre bir mürşidin rehberliğinde yapılan nefis terbiyesi, yani seyr ü sulûk manevî bir hicrettir. Kâmil mürşid sulûk etmek isteyen diğer insanları kendisinin daha önce geçtiği yollardan geçirecek onlara rehberlik eder. Seyri esnasında der- viş, nefsin mertebelerini aşarak Hakk'a erişir. Ancak, bu yolculukta erişilen her makamda kalmamak, daima seyr hâlinde olmak gerekir:

*Sanma menzilde karâr eden olur ehl-i kemâl
Ey Sezâyî kâmil oldur dâim ola râhda* (Hasan Sezâyî, g.323/5)

(Ey Sezâyî! Eriştiği mertebeye yetinip kalan kâmil insanlardan olur, sanma! Hakk âşığı kâmiller daima O'nun yolunda yürürler.)

Sâlikin dünyevî bağlardan kurtularak sadece ahirete ve irfan yolunda Hakk'a yönelmesine *seyr-i lillah* denir. Sâlikin ahirete ve marifete erişme amacından da kurtulup isimleri ve sıfatlarıyla sadece Allah'a erişmeyi gaye edindiği yolculu- ğa *seyr-i ila'llah* denir. Allah ile beraber O'nun huzurunda isimleri ve sıfatlarını müşahade etmeye *seyr-i maa'llah* denir. Bu makamda ikilik devam ederken sâlik hem kendisini hem Hakk'ı görmektedir. Sâlik ikilikten kurtulur, Allah'ın isimleri ve sıfatlarına bağlı kalmaz ve sırf O'nun zâtının tecellilerine şahit olursa Allah'ta seyr eder, buna *seyr-i fi'llah* denir. Hakk Teala'nın sonu olmadığı için bu yolcu- lukta (*fenafillah*) sonsuzdur.⁷⁰

*Mübtelâ-yı aşk olan dünyâ vü ukbâdan geçer
Sana kim Mecnûn olursa zülf-i Leylâ'dan geçer*

(Ey Allah'ım, aşkına düşen dünya ve ahiret kaygısını terk eder. Sana Mecnun gibi tutkun olan Leyla'nın siyah saçından da geçer.)

Yukarıdaki beyitte Leyla/Leylî geceyi ve kesreti, yani dünyayı simgelemektedir.

*Râh-ı aşkda sıdk ile her kim basarsa bir kadem
Hatve-yi evvelde ol arş-ı muallâdan geçer* (Hasan Sezâyî, g.105/1-2)

(Aşk yoluna sadakatla kim bir adım atarsa o ilk adımda arş'ın zirvesinden bile yukarı geçebilir.)

70 Geniş bilgi için bkz. Sofyalı Bâli Efendi, 7 *Makam 7 Nefs*, haz. Muhammed Bedirhan, Hayy Kitap, İstanbul, 2010.

İbn Arabî'ye göre *Ka'be*, kendisine hicret edilmesi gereken bir hedeftir. *Hacer-i Esved* de diğer taşlardan daha önce, cennetten *Ka'be*'ye hicret etmiş, Allah onu 'sağ el' olmakla şereflendirmiş, kendisine biat etmenin simgesi yapmıştır.⁷¹ "*Muhacir*, Allah'ın ve Peygamberi'nin terk etmesini istediğini terk eden, bu terkte ise her türlü kuşkudan uzaklaşarak gönül rahatlığı ve arzusuyla mübalağayla hareket eden kimsedir. Yoksa istemeden ya da zorlanarak ya da bir karşılık bekleyerek terk etmemişlerdir. Hicret eden insan, bu konuda kendisine karşı çıkanların verdiği zorlu sıkıntılara ve ona duyurdukları doğal olarak nahoş sözlere göğüs gererek gönül hoşluğuyla hicret eder. O insanların söylediği sözleri duyduğunda ise (hâli) değişir. Bütün bunlar, bilgide genişliği ve böyle bir niteliği düstur edinmek, bütün bu durumlar karşısında dinin belirlediği şekilde -yoksa nefsinin arzularıyla değil- kendini sınırlamaktan kaynaklanır. Bu sayede makamı kemâle erer. Bu niteliklerin toplandığı insan, muhacirdir. Bunlardan bir faslı ve özelliği yitiren ise o hâli yitirdiği ölçüde bu makamdan yoksun kalır."⁷² "*Ensar* ise Allah müjdesiyle peygamberinden sıkıntıyı giderdikten sonra gelmiştir. Böylece Ensar, genişlemiş, rahatlamış ve sevinç içindeyken Hz. Peygamber ile karşılaştığı gibi Hz. Peygamber de onları Rabbi ile zenginleşmiş bir insan olarak karşılamıştır. Hz. Peygamber, Ensar ve kendisiyle hicret edenlerle birlikte, Allah'ın emrettiği gibi Allah'ın dininin yardımcısı ve destekçisi olmuştur."⁷³

Medine'ye hicret aslında yenilgi değil, zaferin ve vuslatın habercisiydi. Nitekim Mekke'nin fethi hicretin sekizinci yılında gerçekleşmiştir. Bu nedenle, İsmail Hakkı Bursevî, Mekke'den göçün fenâfillah sırrının, Medine'ye hicretin de bekabillah sırrının kapılarını açtığını bildirmektedir.⁷⁴

Bir başka açıdan Hz. Peygamber hicretiyle Müslümanlara bu dünyadan bir gün göçeceğimizi göstermek istemiştir. Bu açıdan dünyaya ait her düşünceden ve bağlılıktan hicret edenler hakikat sırrına erişir. Zaten tasavvuf düşüncesinin asıl maksadı da budur:

Terkü 'l-vatân-ı âlemi göstermek için hep

Oldı taraf-ı Yesrib'e devletle muhâcir (Rızâyî)⁷⁵

(Hz. Peygamber bize dünya vatanını bir gün terk edip öleceğimizi göstermek için Medine tarafına hicret etti.)

Koma gâfil oluben kâfile-i Ahmedî kim

Katarın gözleyeni Hak yarın ehline kata (Dede Ömer Ruşeni)

71 *Fütühât-ı Mekkiyye*, c.6, s.63, 67.

72 *a.g.e.*, s.197.

73 *a.g.e.*, c.2, s.317.

74 İsmail Hakkı Bursevî, *Üç Tuhfe: Seyr u Sulûk*, İnsan Yay., İstanbul, 2000, s.51.

75 Yeniterzi, *a.g.e.*, s.205.

(Sakın gaflete düşüp Hz. Peygamber'in kafilesinden ayrı düşme. O'nun kervanındakileri gözet ki Allah seni ahirette dostları arasına katsın.)

Gam yimez hergiz belâ bendi ile bend eyleyen

Ol Muhammed Mustafâ katârına kârbânını (Ümmi Sinan, 194/8)

(Hz. Muhammed Mustafâ'nın katarına kervanını bela bağıyla bağlayan katan asla üzüntü çekmez.)

Yukarıdaki beyitte *Elestü bi Rabbiküm/Kalu belâ* (Araf/172) ayetine telmih vardır.

Bu fenâ evden göçüp hazretine varmaklığı

Ol habîbü'n hürmetiyçün kıl bize âsân meded (Ümmi Sinan, 21/8)

(Allah'ım! Sevgilin Hz. Muhammed'in hürmetine bu yok olacak, alçak dünya evinden kolayca göçüp huzuruna varmamızı nasip et.)

Terk idesin taht u tâcı bilesin itdügün göçi

Muhammed Hak yalvarıcı şefâ'atçimiz andadır (Yunus, 44/7)

(Ey insan, tacı ve tahtı, yani malı ve makamı terk edip öleceğini hatırla. Orada sadece Cenab-ı Hakk'a bizim affımız için şefaathçi olan Hz. Peygamber'dir.)

Gör neler çekdi bu yolda ol Resûl ashâb ile

Ger hakikat ümmet isen sabr eyle mihnete

Hicret etdi Mekke'den kıldı vedâ ahbâb ile

Ayrılıp âhir vatandan düşdi dâr-ı gurbete

İşbu dâr-ı mâtem içre zerrece yokdur sürûr

Kangı dil buldı bu mihnet-hânedede bir dem huzûr

Âkıbet kim itmedi işbu güzergâdan ubûr

Düşdi vuslat ehli âhir bu cihânda fûrkate

Gel seni senden cüdâ kıl âkil isen Hakkîyâ

Hicret et varlık evinden yokluğa ol âşinâ

Çünkü yoklukdur tarik-i enbiyâ vü evliyâ

Bu vücudun menzilinden gurbetle er vuslata (İsmail Hakkî Bursevî)⁷⁶

Sonuç

· Edebî değeri ve üslubu açısından hicretnâmeler içinde Süleyman Nahîfî'nin (ö.1739) *Hicretü'n-Nebî* adlı mesnevîsinin müstesna bir yeri vardır. 788 beyitle bilinen en uzun ve müstakil hicretnâme olan bu eser, sıradan tahkiye söyleyişini aşmıştır. Çalışmamızda özellikle bu eser ve Muhammediyye'deki Hicret bahsi ekseninde Hz. Peygamber'in Hicreti anlatılmak istenmiştir.

· Çalışmamızda Şeyh Gâlib'in "uyumaz" redifli meşhur gazeli, hicretnâme üzerine yazılmış gibi analiz edilmiştir. Bu gazeldeki mazmunları oluşturan "uyumaz, müjde-i vuslat, mihmân (misafir), şütür (deve), encüm (yıldızlar), hâb (uyku), ârız (yanak), düşman uyur, hicret, kâfile kelimeleri Hicret-i Peygamber'i hatırlatacak zenginliktedir.

· Hicretnâmelerde ve na't-ı şeriflerin bazı beyitlerinde Hicret konusuna belîğ örneklerle değinilmiştir. Bu şiirlerde Ka'be, zemzem, Hacerü'l-Esved gibi Mekte'deki dinî mekanların ve eşyanın da Hz. Peygamber'in fırakına dayanamayan sahabe gibi kişileştirilmiş, özellikle hüsn-i ta'lil sanatıyla çok güzel anlatılmıştır.

· Hicret hadisesi, klasik Türk şiirine zehr-i mâr (yılan zehri), yâr-ı gâr (mağaradaki dost), târ-ı ankebut (örümcek ağı), beyzâ-yı kebûter (güvercin yumurtası) gibi mazmunlar kazandırmıştır.

· Son olarak çalışmamızda mutasavvıf dîvân şairlerinin hicretin zâhiri üzerine bâtinî anlamlar yükleyerek sâlikin nefis terbiyesi, terk, sıdk vb. tasavvuf kavramlarını beyitlerde nasıl işlediği örneklerle açıklanmıştır.

Kaynakça

Abdürrezzak Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, çev. Ekrem Demirli, İstanbul, İz Yayınları, 2004.

Ahmedî, *Dîvân*, haz. Yaşar Akdoğan, Kültür Bakanlığı Yayınları, (www.kulturturizm.gov.tr) 13.11.2014

Ahmet Arı, *Sâkıb Dede ve Dîvânı*, Ankara, Akçağ, 2003.

Ahmet Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiya*, haz. Mahir İz, cilt I, Ankara, Kültür Bak. Yayınları, 2000.

Ak, Coşkun, *Muhibbî Dîvânı*, cilt 1, Trabzon, Trabzon Valiliği Yayınları, 2006.

Atila, Mustafa, “Nuût-ı Nebeviyye Mecmûası: İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dicle Üniversitesi, Diyarbakır, 2012.

Aydemir, Yaşar, *Behiştî Dîvânı*, Ankara, MEB Yayınları, 2000.

B. Carra de Vaux, “Hicret”, *İslam Ansiklopedisi*, cilt 5/I, İstanbul, MEB Yayınları, 1987.

Bilkan, Ali Fuat, *Nabî Dîvânı*, cilt 1, Ankara, Akçağ Yayınları, 2011.

Cemaleddin Mahmud Hulvî, *Câm-ı Dil-nüvâz: Gülşen-i Râz Şerhi*, haz. Said Okumuş, İstanbul, İnsan Yayınları, 2012.

Çavuşoğlu, Mehmed, Tanyeri, Ali, *Hayretî Dîvânı*, İstanbul, İ.Ü.E.F. Yayınları, 1981.

Çelebioğlu, Âmil, “Ay”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, cilt 4, İstanbul, 1991.

_____, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları: Süleyman Nahîfî'nin Hicretü'n-Nebî Adlı Mesnevisi*, İstanbul, MEB, 1998.

_____, *Muhammediye : Hicretü'n-Nebî*, cilt 2, İstanbul, MEB, 1996.

Doğan, Muhammet Nur, *Şeyhülislam İshak ve Dîvânı*, İstanbul, MEB, 1997.

Döner, Nuran, “Tasavvuf Kültüründe Hazret-i Peygamber Tasavvuru”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi, Bursa, 2007.

Eş-Şeyh es-Sunûsî el-Gazâlî, “Hicret”, trc. Lütfi Şentürk, *Diyanet Dergisi*, cilt 9, sayı 94-95, 1970.

Ekici, Hatice, “Sahhâf Rüşdî ve Divanı'nın Tenkitli Metni”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir, 2006.

Emin, Mahmut, *Kur'an'a Göre Hicret*, İstanbul, Özgü Yayınları, 2012.

Evliya Çelebi, *Seyahatname*, haz. Robert Dankoff, S. Ali Kahraman, Yücel Dağlı, cilt 1, İstanbul, YKY, 2006.

Hasan Sezâyî-i Gülşenî, *Dîvân*, haz. Şahver Çelikoğlu, İstanbul, Yazı Yayınları, 1985.

Hüseyin Vassaf, *Gülzâr-ı Aşk: Mevlid Şerhi*, haz. Mustafa Tatçı, Musa Yılmaz, Kaplan Üstüner, İstanbul, Dergah Yayınları, 2006.

İbn Arabî, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, c.2,6, İstanbul, Litera Yayınları, 2006.

İbnü'l-Arabî, Abdülkerîm Cîlî, *Seferler*, çev. Muhammed Bedirhan, İstanbul, Nefes, 2009.

İsen, Mustafa, Cemal Kurnaz, *Şeyhî Dîvânı*, Ankara, Akçağ, 1990.

İsmail Hakkı Bursevî, *Üç Tuhfe: Seyr u Sulûk*, İstanbul, İnsan Yayınları, 2000.

_____, *Ferahu'r-Rûh*, haz. Mustafa Utku, cilt III, Uludağ Yayınları, 2002.

Kısakürek, Necip Fazıl, *Es-Selam*, İstanbul, Büyük Doğu Yayınları, 1997.

Köksal, Asım, *İslam Tarihi*, cilt 5-6, İstanbul, Şamil Kitabevi, 1987.

Köksal, Fatih, *Mevlidnâme*, Ankara, Diyanet Yayınları, 2011.

Kurnaz, Cemal, *Hayâlî Bey Dîvânı'nın Tahlili*, İstanbul, MEB, 1996.

Kürkcüoğlu, Kemal Edip, *Osman Şems Efendi Dîvânı'ndan Seçmeler*, İstanbul, Kubbealtı Yayınları, 1996.

_____, “Resûl-i Ekrem Efendimizin Mekke-i Mükerreme'den Medine-i Münevver'e Hicret Buyurmalarının Manası ve Ehemmiyeti”, *Diyanet Dergisi*, Özel Sayı, 1970.

Levend, Agah Sırrı, *Divan Edebiyatı: Kelimeler ve Remizler; Mazmunlar ve Mefhumlar*, İstanbul, 1943.

Molla Camii, *Şevâhidü'n-Nübüvve*, ter. Lamii Çelebi, 36. bs., İstanbul, Hakkat Kitabevi, 2011.

Naci Okcu, *Şeyh Gâlib Dîvânı*, Ankara, Diyanet Yayınları, 2011.

Niyâzî-i Mısrî-i Halvetî, *Dîvân-ı İlâhiyât*, haz. Mustafa Tatçı, Ankara, H Yayınları, 2013.

Onay Ahmed Talat, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, Ankara, Diyanet Yayınları, 1993.

Özdemir, Hikmet *Âdile Sultan Dîvânı*, Ankara, Kültür Bak. Yayınları, 1996.

Özdural, Alpay, “A Survey of Ottoman Arcitectural Metrology”, *Muqarnas: An Annual on the Visual Culture of the Islamic World*, ed. Gülru Necipoğlu, c.15, Netherlands, Brill, 1998.

Öztoprak, Nihat, “Türk Edebiyatında Manzum Sıyerler”, *Uluslararası Mevlid Sempozyumu*, Ankara, Diyanet Yayınları, 2010.

- Parlatır, İsmail, *Fuzulî: Türkçe Divan*, Ankara, Akçağ, 2012.
- Sofyalı Bâlî Efendi, *7 Makam 7 Nefs*, haz. Muhammed Bedirhan, İstanbul, Hayy Kitap, 2010.
- Süleyman Çelebi, *Mevlid*, haz. Faruk K. Timurtaş, İstanbul, MEB Yayınları, 1990.
- Süleyman Nahîfî, “Hicretü’n-Nebî”, haz. Âmil Çelebioğlu, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, sayı 2, İstanbul, 1987.
- Şemseddin Sivasî, *Hulefâ-yı Râşidîn*, İstanbul, Bedir Yayınları, 2000.
- Şener, H. İbrahim, “Hicretle İlgili Şiirler ve Tahlilleri”, *İstem Dergi*, yıl 2, sayı 4, 2004.
- Tahralı, Mustafa, “Hicret”, *Kadîm Manânın Rüzgarıyla Şiirler*, İstanbul, Hülbe Yayınları, 2013.
- Tatçı, Mustafa, *Yunus Emre Dîvânı: Tenkitli Metin*, İstanbul, H Yayınları, 2008.
- Tezeren Ziver, *Seyyid Aziz Mahmud Hüdaî Dîvânı*, cilt 2, İstanbul, 1985.
- Turan, Lokman, “Yenişehirli Avnî Bey’in Dîvânı’nın Tahlili...”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), cilt I, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, 1998.
- Tuzkaya, Muhammed Hikmet, *Dîvân-ı Hikmet*, İstanbul, Zümrüt Vakfı Yayınları, 2013.
- Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, Marifet Yayınları, 1991.
- Uzun, Mustafa, “Ankebut”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, cilt 3, İstanbul, 1991.
- _____, “Türkçe Siyer Kitapları”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, cilt 37, İstanbul, 2009.
- _____, “Yâr-ı Gâr”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, cilt 43, İstanbul, 2013.
- Yazıcıoğlu Mehmed, *Muhammediyye*, haz. Amil Çelebioğlu, cilt 2, İstanbul, MEB, 1996.
- Yeniterzi, Emine, *Divan Şiirinde Na’t*, cilt 1, Ankara, Diyanet Yayınları, 1993.

